

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

पंधरावा अध्याय (पुरुषोत्तमयोग) श्लोक १५-२०

श्रीभगवानुवाच

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १५-१ ॥

अन्वयार्थ

श्रीभगवान् = भगवान् श्रीकृष्ण, उवाच = म्हणाले, ऊर्ध्वमूलम् =
आदिपुरुष परमेश्वररूप मूळ असणाऱ्या, अधःशाखम् =
ब्रह्मदेवरूपी मुख्य शाखा असणाऱ्या, अश्वत्थम् = संसाररूपी
अश्वत्थ वृक्षात्, अव्ययम् = अविनाशी असे, प्राहुः = म्हणतात,
छन्दांसि = वेद, यस्य = ज्याची, पर्णानि = पाने, (इति आहुः) =
असे म्हटले गेले आहे, तम् = त्या संसाररूपी वृक्षात्, यः = जो
पुरुष, वेद = मुळासहित तत्त्वतः जाणतो, सः = तो, वेदवित् =
वेदांचे तात्पर्य जाणणारा आहे ॥ १५-१ ॥

अर्थ

भगवान् श्रीकृष्ण म्हणाले, आदिपुरुष परमेश्वररूपी मूळ
असलेल्या, ब्रह्मदेवरूप मुख्य फांदी असलेल्या, ज्या संसाररूप
अश्वत्थवृक्षात् अविनाशी म्हणतात, तसेच वेद ही ज्याची पाने

म्हटली आहेत, त्या संसाररूप वृक्षाला जो पुरुष मुळासहित तत्त्वतः जाणतो, तो वेदांचे तात्पर्य जाणणारा आहे. ॥ १७-१ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धाविषयप्रवालाः ।

अधश्च मूलान्यनुसन्तानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥
१७-२ ॥

अन्वयार्थ

गुणप्रवृद्धाः = तीन गुणरूपी पाण्याने वाढलेल्या, (तथा) = तसेच, विषयप्रवालाः = विषयभोगरूपी कोवळी पाने असणाऱ्या, तस्य = त्या संसार वृक्षाच्या, शाखाः = देव, मनुष्य, तिर्यक इत्यादी योनिरूपी शाखा, अधः = खाली, च = तसेच, ऊर्ध्वम् = वर, प्रसृताः = सर्वत्र पसरलेल्या आहेत, (तथा) = तसेच, मनुष्यलोके = मनुष्यलोकात, कर्मानुबन्धीनि = कर्माना अनुसरून बांधून टाकणारी, मूलानि (अपि) = अहंता, ममता व वासना हीच मुळेसुद्धा, अधः = खाली, च = तसेच, ऊर्ध्वम् = वर, अनुसन्तानि = सर्व लोकांत व्यापून राहिली आहेत ॥ १७-२ ॥

अर्थ

त्या संसारवृक्षाच्या तिन्ही गुणरूपी पाण्याने वाढलेल्या, तसेच विषयभोगरूप अंकुरांच्या, देव, मनुष्य आणि पशुपक्षयादी

योनिरूप फांट्या खाली व वर सर्वत्र पसरल्या आहेत. तसेच मनुष्ययोनीत कर्मानुसार बांधणारी अहंता, ममता आणि वासना रूपी मुळेही खाली व वर सर्व लोकांत व्यापून राहिली आहेत. ॥ १५-२ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च सम्प्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥
१५-३ ॥

अन्वयार्थ

अस्य = या संसारवृक्षाचे रूपम् = स्वरूप, (यथा कथितम्) = जसे सांगितले गेले आहे, तथा = तसेच, इह = येथे विचारकाळी, न उपलभ्यते = सापडत नाही, (यतः) = कारण, (अस्य) = याला, आदिः न = आदी नाही, च = आणि, अन्तः न = अंत नाही, च = तसेच, (अस्य) = याची, सम्प्रतिष्ठा न = चांगल्याप्रकाराने स्थितीसुद्धा नाही, (अतः) = म्हणून, सुविरूढमूलम् = अहंता, ममता आणि वासना रूपी अतिशय दृढ मुळे असणाऱ्या, एनम् = या, अश्वत्थम् = संसाररूपी अश्वत्थ वृक्षाला, दृढेन = दृढ अशा, असङ्गशस्त्रेण = वैराग्यरूपी शस्त्राद्वारा, छित्वा = छेदून टाकून ॥ १५-३ ॥

अर्थ

या संसारवृक्षाचे स्वरूप जसे सांगितले आहे, तसे येथे विचारकाळी आढळत नाही. कारण याचा आदी नाही, अंत नाही. तसेच त्याची उत्तम प्रकारे स्थिरताही नाही. म्हणून या अहंता, ममता आणि वासना रूपी अतिशय घट्ट मुळे असलेल्या संसाररूपी अश्वत्थवृक्षाला बळकट वैराग्यरूप शस्त्राने कापून
॥ १७-३ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्नगता न निवर्तन्ति भूयः ।

तमेव चाद्यम् पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृतापुराणी ॥ १७-४ ॥

अन्वयार्थ

ततः = त्यानंतर, तत् = त्या, पदम् = परमपदरूप ईश्वराला, परिमार्गितव्यम् = चांगल्याप्रकारे शोधून काढले पाहिजे, यस्मिन् = जेथे, गताः = गेलेले पुरुष, भूयः = पुन्हा, न निवर्तन्ति = परत फिरून संसारात येत नाहीत, च = आणि, यतः = ज्या परमेश्वरापासून, (इदम्) = ही, पुराणी = पुरातन, प्रवृत्तिः = संसार वृक्षाची परंपरा, प्रसृता = विस्ताराप्रत गेली आहे, तम् एव = त्याच, आद्यम् पुरुषम् = आदिपुरुष नारायणाला, प्रपद्ये = मी शरण आहे, अशा प्रकारे दृढ निश्चय

करून त्या परमेश्वराचे मनन आणि निदिध्यासन केले पाहिजे
॥ १७-४ ॥

अर्थ

त्यानंतर त्या परमपदरूप परमेश्वराला चांगल्या प्रकारे शोधले पाहिजे. जेथे गेलेले पुरुष संसारात परत येत नाहीत आणि ज्या परमेश्वरापासून या प्राचीन संसारवृक्षाची प्रवृत्तिपरंपरा विस्तार पावली आहे, त्या आदिपुरुष नारायणाला मी शरण आहे, अशा दृढ निश्चयाने त्या परमेश्वराचे मनन आणि निदिध्यासन केले पाहिजे. ॥ १७-४ ॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या
विनिवृत्तकामाः ।

द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसङ्गैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं
तत् ॥ १७-५ ॥

अन्वयार्थ

निर्मानमोहा = ज्यांचा मान आणि मोह नष्ट होऊन गेला आहे,
जितसङ्गदोषाः = ज्यांनी आसक्तिरूपी दोष जिंकलेले आहेत,
अध्यात्मनित्याः = ज्यांची परमेश्वराच्या स्वरूपाच्या ठिकाणी
नित्य स्थिती आहे, विनिवृत्तकामाः = ज्यांच्या कामना पूर्णपणे
नष्ट होऊन गेल्या आहेत, सुखदुःखसङ्गैः = सुख-दुःख

नावाच्या, द्वन्द्वैः = द्वंदांतून, विमुक्ताः = विमुक्त असे, अमूढाः = ज्ञानीजन, तत् = ते, अव्ययम् = अविनाशी, पदम् = परमपद, गच्छन्ति = प्राप्त करून घेतात ॥ १५-५ ॥

अर्थ

ज्यांचे मान व मोह नष्ट झाले, ज्यांनी आसक्तिरूप दोष जिंकला, ज्यांची परमात्म्याच्या स्वरूपात नित्य स्थिती असते आणि ज्यांच्या कामना पूर्णपणे नाहीशा झाल्या आहेत, ते सुख-दुःख नावाच्या द्वंदापासून मुक्त झालेले ज्ञानीजन त्या अविनाशी परमपदाला पोचतात. ॥ १५-५ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्दाम परमं मम ॥ १५-६ ॥

अन्वयार्थ

यत् = ज्या परमपदाला, गत्वा = प्राप्त करून घेतल्यावर, (पुरुषाः) = पुरुष, न निवर्तन्ते = परत संसारात येत नाहीत, तत् = त्या स्वयंप्रकाशी परमपदाला, सूर्यः = सूर्य, न भासयते = प्रकाशित करू शकत नाही, न शशाङ्कः = चंद्र (प्रकाशित करू शकत) नाही, (च) = तसेच, न पावकः (अपि) = अग्नीसुद्धा (प्रकाशित करू शकत) नाही, तत् = तेच, माम् = माझे, परमम् धाम = परमधाम आहे ॥ १५-६ ॥

अर्थ

ज्या परमपदाला पोचल्यावर माणसे फिरून या संसारात येत नाहीत, त्या स्वयंप्रकाशी परमपदाला ना सूर्य प्रकाशित करू शकतो, ना चंद्र, ना अग्नी; तेच माझे परमधाम आहे. ॥ १५-६ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ १५-७ ॥

अन्वयार्थ

जीवलोके = या देहात असलेला, सनातनः = हा सनातन, जीवभूतः = जीवात्मा, मम एव अंशः = माझाच अंश आहे, (सः च) = आणि तोच, प्रकृतिस्थानि = या प्रकृतीमध्ये स्थित असणाऱ्या, मनःषष्ठानि = मन आणि पाच, इन्द्रियाणि = इंद्रियांचे, कर्षति = आकर्षण करतो ॥ १५-७ ॥

अर्थ

या देहात असणारा हा सनातन जीवात्मा माझाच अंश आहे आणि तोच प्रकृतीत स्थित मनाला आणि पाचही इंद्रियांना आकर्षित करतो. ॥ १५-७ ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहीत्वैतानिसंयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ १५-८ ॥

अन्वयार्थ

वायुः = वायू, आशयात् = गंधांच्या स्थानापासून, गन्धान् = गंध, इव = ज्याप्रमाणे (घेऊन) जातो, (तथा) = त्याप्रमाणे, ईश्वरः अपि = देह इत्यादींचा स्वामी जीवात्मासुद्धा, यत् = ज्या शरीराचा, उत्क्रामति = त्याग करतो, (तस्मात्) = त्या शरीरातून, एतानि = ही मनासहित इंद्रिये, गृहीत्वा = घेऊन, च = पुढ्या, यत् शरीरम् = ज्या शरीरांची, अवाप्नोति = प्राप्ती करून घेतो, (तस्मिन्) = त्यामध्ये, संयाति = जातो ॥ १५-८ ॥

अर्थ

वायु वासाच्या वस्तूतून वास घेऊन स्वतः बरोबर नेतो, तसाच देहादिकांचा स्वामी जीवात्माही ज्या शरीराचा त्याग करतो, त्या शरीरातून मनसहित इंद्रिये बरोबर घेऊन नवीन मिळणाऱ्या शरीरात जातो. ॥ १५-८ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

अधिष्ठायं मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ १५-९ ॥

अन्वयार्थ

श्रोत्रम् = कान, चक्षुः = डोळे, च = आणि, स्पर्शनम् = त्वचा, च = तसेच, रसनम् = रसना, घ्राणम् = नाक, च = आणि, मनः = मन, अधिष्ठाय एव = यांचा आश्रय घेऊन म्हणजे या सर्वांच्या साहाय्यानेच, अयम् = हा जीवात्मा, विषयान् = विषयांचे, उपसेवते = सेवन करतो ॥ १५-९ ॥

अर्थ

हा जीवात्मा कान, डोळे, त्वचा, जीभ, नाक आणि मन यांच्या आश्रयानेच विषयांचा उपभोग घेतो. ॥ १५-९ ॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १५-१० ॥

अन्वयार्थ

उत्क्रामन्तम् = शरीर सोडून जाणाऱ्या, वा = अथवा, स्थितम् = शरीरात स्थित असणाऱ्या, वा = अथवा, भुञ्जानम् = विषयांचा भोग घेणाऱ्या तसेच, गुणान्वितम् अपि = तीन गुणांनी युक्त असतानाही, एनम् = या जीवात्म्याच्या यथार्थ स्वरूपाला, विमूढाः = अज्ञानीजन, न अनुपश्यन्ति = जाणत नाहीत, (केवलम्) = केवळ, ज्ञानचक्षुषः = ज्ञानरूपी डोळे असणारे (विवेकशील ज्ञानीच), पश्यन्ति = तत्त्वतः जाणतात ॥ १५-१०

॥

अर्थ

शरीर सोडून जात असता किंवा शरीरात राहात असता किंवा विषयांचा भोग घेत असता किंवा तीन गुणांनी युक्त असताही (त्या आत्मस्वरूपाला) अज्ञानी लोक ओळखत नाहीत. केवळ ज्ञानरूपी दृष्टी असलेले विवेकी ज्ञानीच तत्त्वतः ओळखतात. ॥ १७-१० ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ १७-११ ॥

अन्वयार्थ

आत्मनि = आपल्या हृदयात, अवस्थितम् = स्थित असलेल्या, एनम् = या आत्म्याला, यतन्तः = प्रयत्न करणारे, योगिनः = योगीजन, पश्यन्ति = तत्त्वतः जाणतात, च = परंतु, अकृतात्मानः = ज्यांनी आपले अंतःकरण शुद्ध केलेले नाही असे, अचेतसः = अज्ञानीजन, यतन्तः अपि = प्रयत्न करत राहूनसुद्धा, एनम् = या आत्म्याला, न पश्यन्ति = जाणत नाहीत ॥ १७-११ ॥

अर्थ

योगीजनही आपल्या हृदयात असलेल्या या आत्म्याला प्रयत्नानेच तत्त्वतः जाणतात; परंतु ज्यांनी आपले अंतःकरण शुद्ध केले नाही असे अज्ञानी लोक प्रयत्न करूनही या आत्मस्वरूपाला जाणत नाहीत. ॥ १७-११ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ ततेजो विद्धि मामकम् ॥ १७-१२ ॥

अन्वयार्थ

आदित्यगतम् = सूर्यामध्ये स्थित असणारे, यत् = जे, तेजः = तेज, अखिलम् = संपूर्ण, जगत् = जगाला, भासयते = प्रकाशित करते, च = तसेच, यत् = जे तेज, चन्द्रमसि = चंद्रात आहे, (च) = आणि, यत् = जे तेज, अग्नौ = अग्नीमध्ये आहे, तत् = ते, मामकम् = माझेच, तेजः = तेज आहे, विद्धि = असे तू जाण ॥ १७-१२ ॥

अर्थ

सूर्यामध्ये राहून जे तेज सर्व जगाला प्रकाशित करते, जे तेज चंद्रात आहे आणि जे तेज अग्नीत आहे, ते माझेच तेज आहे, असे तू जाण. ॥ १७-१२ ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १७-१३
॥

अन्वयार्थ

च = आणि, गाम् = पृथ्वीमध्ये आविश्य = प्रवेश करून, अहम्
एव = मीच, ओजसा = आपल्या शक्तीने, भूतानि = सर्व भूतांचे,
धारयामि = धारण करतो, च = आणि, रसात्मकः = रसस्वरूप
म्हणजे अमृतमय असा, सोमः = चंद्र, भूत्वा = होऊन, सर्वाः =
संपूर्ण, ओषधीः = ओषधींना म्हणजे वनस्पतींना, पुष्णामि =
पुष्ट करतो ॥ १७-१३ ॥

अर्थ

आणि मीच पृथ्वीतशिरून आपल्या शक्तीने सर्व भूतांना धारण
करतो आणि रसरूप अर्थात अमृतमय चंद्र होऊन सर्व
वनस्पतींचे पोषण करतो. ॥ १७-१३ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १७-१४ ॥

अन्वयार्थ

प्राणिनाम् = सर्व प्राण्यांच्या, देहम् = शरीरमध्ये, आश्रितः =
स्थित राहणारा, अहम् = मीच, प्राणापानसमायुक्तः = प्राण

आणि अपान यांनी संयुक्त असा, वैश्वानरः = वैश्वानर
अग्निरूप, भूत्वा = होऊन, चतुर्विधम् = चार प्रकारचे, अन्नम्
= अन्न, पचामि = पचवितो ॥ १७-१४ ॥

अर्थ

मीच सर्व प्राण्यांच्या शरीरात राहणारा, प्राण व अपान यांनी
संयुक्त वैश्वानर अग्निरूप होऊन चार प्रकारचे अन्न पचवितो.
॥ १७-१४ ॥

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १७-१७
॥

अन्वयार्थ

सर्वस्य = सर्व प्राण्यांच्या, हृदि = हृदयात, अहम् (एव) = मीच,
सन्निविष्टः = अंतर्गामी रूपाने स्थित आहे, च = तसेच, मत्तः
(एव) = माझ्यापासूनच, स्मृतिः = स्मृती, ज्ञानम् = ज्ञान, च =
आणि, अपोहनम् = अपोहन, (भवति) = होतात, च = आणि,
सर्वैः = सर्व, वेदैः = वेदांचेद्वारे, वेद्यः = जाणून घेण्यास योग्य
असा, अहम् एव = मीच आहे, (तथा) = तसेच, वेदान्तकृत् =
वेदांतांचा कर्ता, च = आणि, वेदवित् (अपि) = वेद जाणणारा
सुद्धा, अहम् एव = मीच आहे ॥ १७-१७ ॥

अर्थ

मीच सर्व प्राण्यांच्या हृदयात अंतर्दामी होऊन राहिलो आहे. माझ्यापासूनच स्मृती, ज्ञान आणि अपोहन ही होतात. सर्व वेदांकडून मीच जाणण्यास योग्य आहे. तसेच वेदांतांचा कर्ता आणि वेदांना जाणणारासुद्धा मीच आहे. ॥ १५-१५ ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १५-१६ ॥

अन्वयार्थ

लोके = या संसारात, क्षरः = नाशवंत, च = आणि, अक्षरः = अविनाशी असे, इमौ = हे, द्वौ = दोन प्रकारचे, पुरुषौ एव = पुरुषच आहेत, (तत्र) = त्यांपैकी, सर्वाणि = संपूर्ण, भूतानि = प्राण्यांची शरीरे (ही तर), क्षरः = नाशवंत, च = आणि, कूटस्थः = जीवात्मा हा, अक्षरः = अविनाशी, उच्यते = म्हटला जातो ॥ १५-१६ ॥

अर्थ

या विश्वात नाशवान आणि अविनाशी असे दोन प्रकारचे पुरुष आहेत. त्यामध्ये सर्व भूतमात्रांची शरीरे हा नाशवान आणि जीवात्मा हा अविनाशी म्हटला जातो. ॥ १५-१६ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।

यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १५-१७ ॥

अन्वयार्थ

उत्तमः = उत्तम, पुरुषः = पुरुष हा, तु = तर, अन्यः = वेगळाच आहे, यः = जो, लोकत्रयम् = तिन्ही लोकांत, आविश्य = प्रवेश करून, बिभर्ति = सर्वांचे धारण-पोषण करतो, अव्ययः = अविनाशी, (स एव) = तोच, ईश्वरः = परमेश्वर, (च) = आणि, परमात्मा = परमात्मा, इति = अशा प्रकारे, उदाहृतः = सांगितला जातो ॥ १५-१७ ॥

अर्थ

परंतु या दोन्हीपेक्षा उत्तम पुरुष तर वेगळाच आहे, जो तिन्ही लोकांत प्रवेश करून सर्वांचे धारण-पोषण करतो. याप्रमाणेच तो अविनाशी परमेश्वर आणि परमात्मा असा म्हटला जातो. ॥ १५-१७ ॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १५-१८ ॥

अन्वयार्थ

यस्मात् = ज्या अर्थी, अहम् = मी, क्षरम् = नाशवंत जड क्षेत्राच्या तर, अतीतः = सर्व प्रकारे अतीत आहे, च = आणि, अक्षरात् अपि = अविनाशी जीवात्म्यापेक्षा सुद्धा, उत्तमः = उत्तम आहे, अतः = त्या कारणाने, लोके = लोकामध्ये, च = आणि, वेदे (अपि) = वेदामध्ये सुद्धा, पुरुषोत्तमः = पुरुषोत्तम या नावाने, प्रथितः = प्रसिद्ध, अस्मि = मी आहे ॥ १७-१८ ॥

अर्थ

कारण मी नाशवान जडवर्ग-क्षेत्रापासून तर पूर्णपणे पलीकडचा आहे आणि अविनाशी जीवात्म्यापेक्षाही उत्तम आहे. म्हणून लोकांत आणि वेदांतही पुरुषोत्तम नावाने प्रसिद्ध आहे. ॥ १७-१८ ॥

यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १७-१९ ॥

अन्वयार्थ

भारत = हे भारता (अर्थात भरतवंशी अर्जुना), यः = जो, असम्मूढः = ज्ञानी पुरुष, माम् = मला, एवम् = अशा प्रकारे, (तत्त्वतः) = तत्त्वतः, पुरुषोत्तमम् = पुरुषोत्तम म्हणून, जानाति = जाणतो, सः = तो, सर्ववित् = सर्वज्ञ पुरुष, सर्वभावेन = सर्व

प्रकारांनी (निरंतर), माम् = मज वासुदेव परमेश्वरालाच, भजति
= भजतो ॥ १७-१९ ॥

अर्थ

हे भारता (अर्थात भरतवंशी अर्जुना), जो ज्ञानी पुरुष मला अशा
प्रकारे तत्त्वतः पुरुषोत्तम म्हणून जाणतो, तो सर्वज्ञ पुरुष सर्व
रीतीने नेहमी मला वासुदेव परमेश्वरालाच भजतो. ॥ १७-१९ ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्वाबुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ १७-२० ॥

अन्वयार्थ

अनघ = हे निष्पाप, भारत = भारता (अर्थात भरतवंशी अर्जुना),
इति = अशा प्रकारे, गुह्यतमम् = अतिरहस्ययुक्त गोपनीय असे,
इदम् = हे, शास्त्रम् = शास्त्र, मया = मी, उक्तम् = सांगितले
आहे, एतत् = हे, बुद्ध्वा = तत्त्वतः जाणून, (मनुष्यः) = मनुष्य,
बुद्धिमान् = ज्ञानवान, च = आणि, कृतकृत्यः = कृतार्थ, स्यात्
= होऊन जातो ॥ १७-२० ॥

अर्थ

हे निष्पाप भारता (अर्थात भरतवंशी अर्जुना), असे हे
अतिरहस्यमय गुप्त शास्त्र मी तुला सांगितले आहे, याचे तत्त्वतः

ज्ञान करून घेतल्याने मनुष्य ज्ञानवान आणि कृतार्थ होतो. ॥
१५-२० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

ॐ हे परमसत्य आहे. याप्रमाणे श्रीमद्भगवद्गीतारूपी
उपनिषद तथा ब्रह्मविद्या आणि योगशास्त्राविषयी श्रीकृष्ण
आणि अर्जुन यांच्या संवादातील पुरुषोत्तमयोग नावाचा हा
पंधरावा अध्याय समाप्त झाला. ॥ १५ ॥
